

اسلام و جریان های اسلامی در جمهوری آذربایجان

www.ketab.ir

ولی کالجی

فارس

اسلام و جریان های اسلامی در جمهوری آذربایجان

سرشناسه: کالجی، ولی الله، ۱۳۵۸ -

عنوان و نام پدیدآور: اسلام و جریانهای اسلامی در جمهوری آذربایجان [کتاب] / نویسنده ولی کوزهگر کالجی؛ ویراستار رضا غلامحسین نژاد.

مشخصات نشر: تهران: خبرگزاری فارس، معاونت آموزش و پژوهش، اداره کل پژوهش، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: [۸۷] ص؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۷-۱۶-۷۳۲۰-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۸۳ - ۸۷]؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: اسلام -- جمهوری آذربایجان

موضوع: Azerbaijan (Republic) -- Islam

موضوع: حزب های سیاسی -- جمهوری آذربایجان

موضوع: Azerbaijan (Republic) -- Political parties

شاسه افزوده: خبرگزاری فارس، اداره کل پژوهش

رده بندی کتبه: ۱۳۹۷ الف ۵۱۶/۹۲۸/۹۲۸

رده بندی دیویی: ۲۹۷.۶۶۵۵۳

شماره کتابشناسی کتاب: ۱۳۹۷ الف ۵۱۶/۹۲۸/۹۲۸

نویسنده: ولی کالجی

ناشر: مؤسسه خبرگزاری فارس

ویراستار: رضا غلامحسین نژاد

چاپ و صحافی: پردیس دانش

شابک: ۷-۱۶-۷۳۲۰-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۸۰،۰۰۰ تومان

نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۳

معاونت آموزش و پژوهش خبرگزاری فارس، تهران، ضلع شمال شرقی تقاطع انقلاب اسلامی و خیابان حافظ، کوچه شهید سمیدی، معاونت آموزش و پژوهش خبرگزاری فارس، انتشارات خبرگزاری فارس - شماره تماس: ۶۶۹۷۳۹۷۴ - ۲۱.

www.book.farsnews.ir

فهرست

مقدمه..... ۷

بخش اول

- پیشینه تاریخی و سیر تحول اسلام در آذربایجان..... ۱۱
- ۱- ورود اسلام به آذربایجان و گسترش آن (قرن هفتم تا نوزدهم میلادی)..... ۱۴
- ۲- آذربایجان و اسلام در دوران روسیه تزاری..... ۱۵
- ۳- وضعیت اسلام در آذربایجان دوران شوروی..... ۱۷

بخش دوم

- وضعیت اسلام در آذربایجان پس از استقلال..... ۲۱
- ۱- احیای اسلام در نیمه نخست دهه ۱۹۹۰ میلادی..... ۲۴
- ۲- جایگاه دین در قانون اساسی آذربایجان..... ۲۸
- ۳- رویکرد دولت آذربایجان به دین..... ۲۹

بخش سوم

- مذاهب اسلامی در آذربایجان پس از استقلال..... ۳۵
- ۱- شیعیان..... ۳۷
- ۲- اهل تسنن..... ۴۱
- ۳- جریان وهابی و سلفی..... ۴۲

بخش چهارم

- ۴۷..... احزاب و مراکز اسلامی در جمهوری آذربایجان
- ۵۰..... الف: احزاب و مراکز شیعی
- ۵۰..... ۱- حزب اسلامی آذربایجان (حزب صدای اسلام)
- ۵۰..... ماهیت و ارزش های حزب اسلامی آذربایجان
- ۵۶..... ۲- حزب دموکراتیک اسلامی
- ۵۷..... ۳- جامعه مسجد جامع (مرکز دفاع از آزادی اعتقادات)
- ۶۰..... ۴- مرکز پژوهش های دینی
- ۶۰..... ۵- مرکز دین و دموکراسی
- ۶۱..... ب: احزاب و مراکز اهل تسنن و جریان سلفی - وهابی
- ۶۱..... ۱- مسجد ابوبکر
- ۶۵..... ۲- جنبش گولن و طریقت نورجی
- ۶۹..... ۳- گروه جیش الله

بخش پنجم

- ۷۱..... تأملی بر واقعیات اسلام و احزاب اسلامی در آذربایجان
- ۷۴..... ۱- چهار لایه اسلام معاصر در جمهوری آذربایجان
- ۷۵..... ۲- ضرورت درک واقع بینانه از اسلام و تشیع در آذربایجان
- ۷۹..... نتیجه گیری
- ۸۳..... کتابنامه

مقدمه

جمهوری آذربایجان در شرق قفقاز جنوبی، ماوراء قفقاز^۱، در سواحل غرب دریای خزر در همسایگی شمال غربی ایران واقع شده است. جمهوری آذربایجان، کشوری دویاره است که بخش برونگان آن به نام جمهوری نخجوان^۲ در غرب توسط خاک ارمنستان از قلمرو اصلی جدا مانده است. به همین سبب، این بخش برونگان به صورت جمهوری خودمختار اداره می شود. در میان جمهوری های

۱. از دیدگاه روس ها که از شمال به قفقاز می نگرند، قفقاز جنوبی که در دامنه های جنوبی رشته کوه های قفقاز بزرگ قرار دارد، ماوراء قفقاز نامیده می شود. در حالی که از دیدگاه ما ایرانی ها که از جنوب به قفقاز می نگریم، ماوراء قفقاز همان قفقاز شمالی است که در دامنه رشته کوه های قفقاز قرار دارد و در ترکیب فدراسیون روسیه واقع است.

۲. شهر نخجوان ۱۲ کیلومتر مربع وسعت دارد و کل جمهوری از ۸ شهر، ۸ شهرستان و در حدود ۲۰۳ روستا تشکیل شده است. این جمهوری خودمختار از جنوب و شمال غربی با جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه و از شمال و شمال شرقی به جمهوری ارمنستان محدود شده و با جمهوری اسلامی ایران ۱۶۳ کیلومتر مرز مشترک دارد. خطوط مرزی نخجوان با جمهوری اسلامی ایران طی معاهده ترکمنچای مشخص شده است و مرزهای این کشور، جمهوری ترکیه و جمهوری ارمنستان به موجب موافقتنامه «قارص» مشخص گردیده است. مرکز تصمیم گیری این جمهوری خودمختار «مجلس عالی» آن است، اما در تصمیمات مهم حیاتی و سیاسی بویژه در مسائل خارجی تابع باکو است. رئیس مجلس عالی که شخص اول سیاسی نخجوان است، در مسائل کلی و سیاست خارجی با باکو هماهنگی می کند. (به نقل از: بی نا، جمهوری آذربایجان. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، چاپ دوم، زمستان ۱۳۸۹، ص ۱)

قفقاز جنوبی، جمهوری آذربایجان متراکم ترین جمعیت را داراست. بیش از هشت میلیون نفر در این کشور زندگی می کنند که از آن میان، بیش از ۳۰۰ هزار نفر در جمهوری خودمختار نخجوان سکونت دارند. جمهوری آذربایجان ۹۷٪ مسلمان دارد. ۸۳٪ شیعه، ۱۴٪ سنی و ۳٪ هم غیر مسلمان اند. همه شیعیان جمهوری آذربایجان دوازده امامی هستند. اهل سنت نیز اغلب حنفی و البته اندکی حنبلی اند. بدین ترتیب، جمهوری آذربایجان، دومین کشور شیعه جهان اسلام است. آذری ها بیشترین گروه قومی مسلمان جمهوری آذربایجان را تشکیل می دهند که خود را شیعه دوازده امامی قلمداد می کنند (حدود ۷۵ درصد مسلمانان آذربایجان). بر اساس بررسی های صورت گرفته، ۴ تا ۶ درصد از جمعیت مسلمانان را مؤمنان فعال تشکیل می دهند که به سنت های اسلامی پایبند هستند و از آداب و رسوم و آموزه های دینی پیروی می کنند. اکثریت مردم آذربایجان مسلمان هستند، اما تعداد اندکی از آنان مراسم، سنت ها و شواهد اسلامی را رعایت می کنند. حدود ۳ درصد از جمعیت جمهوری آذربایجان نیز خود را اهل سنت (بدون دین) قلمداد می کنند.^۱ جمهوری آذربایجان با برخورداری از چنین ویژگی هایی، بیش از دو دهه است که گام در مسیر استقلال سیاسی نهاده است. در صحنه سیاسی و اجتماعی جامعه آذربایجان، نیروها و جریانات مختلفی نظیر احزاب و گروه های ملی گرا، لائیک و سکولار، لیبرال و اسلام گرا حضور دارند که هر یک در روند تحولات پر فراز و نشیب این کشور طی دو دهه اخیر نقش و تأثیرگذاری خاص خود را داشته اند. در این بین، به دلیل ساخت سیاسی سکولار جامعه آذربایجان که صراحتاً در قانون اساسی این کشور منعکس شده است، فعالیت گروه ها و احزاب اسلام گرا در این کشور بیش از سایر احزاب و گروه های سیاسی با فراز و نشیب همراه بوده

است. در واقع، نظام سیاسی و قوانین سکولار جمهوری آذربایجان مانع از نقش آفرینی احزاب و گروه های اسلامی در حوزه سیاسی است. به همین دلیل، طی دو دهه گذشته شاهد برخورد شدید دولت های مختلف این کشور با احزاب اسلام گرا به اتهام نقض قانون اساسی آذربایجان، کوشش برای وارد ساختن مذهب و شعائر مذهبی به حوزه سیاسی و اجتماعی، مخدوش ساختن مرز میان سیاست و مذهب، تضعیف بنیان های سیاسی و اجتماعی سکولار جامعه آذربایجان و زمینه سازی برای نفوذ سیاسی، مذهبی و فرهنگی کشورهایی چون ایران و عربستان سعودی در روند تحولات داخلی آذربایجان و نقض استقلال و حاکمیت داخلی آن هستیم. در مجموع، ویژگی های خاص مذهبی جامعه آذربایجان که بسیار متفاوت از ساخت مذهبی شیعی کشورهای ایران است، شرایط خاص و متفاوتی را در این کشور مسلمان پدید آورده که همین امر موجب برداشت های نادرست و غیر واقعی از تحولات سیاسی و اجتماعی جمهوری آذربایجان در کشورمان شده است. با توجه به کاستی ها و سوء برداشت های موجود این پژوهش درصدد است با بررسی اجمالی ساخت مذهبی جامعه آذربایجان و نیز معرفی مهم ترین احزاب و جریانات اسلام گرا در این کشور به ویژه نوع رویکرد و نگاه این احزاب به جمهوری اسلامی ایران، درک بهتر و واقع بینانه تری از روند تحولات سیاسی و اجتماعی جمهوری آذربایجان حاصل شود.